

תוכן העניינים

7	1. פתח לנו שער
15	אני לדודי ודודי לי - שער חודש אלול
17	2. לדוד, ה' אורי וישעי
22	3. תקיעת השופר
24	4. סליחות
31	קראוהו בהיותו קרוב - שער הימים הנוראים
33	5. מבנה תפילות העמידה
46	6. מבנה התפילות בכללותן
53	7. ברכת המלך הקדוש
59	8. פיוטים
74	9. ונתנה תוקף
81	תקעו בחודש שופר - שער ראש השנה
83	10. הברכה האמצעית
88	11. ליל ראש השנה
95	12. שחרית
99	13. קריאות התורה וההפטרות
103	14. תקיעת השופר
109	15. מוסף
114	16. קדושת היום ומלכויות
123	17. זיכרונות
129	18. שופרות
134	19. מנחה
136	20. תשליך
139	21. היום השני
145	בין כסה לעשור - שער עשרת ימי תשובה
147	22. עשרת ימי תשובה
150	23. צום גדליה
154	24. שבת שובה

157	כי ביום הזה - שער יום הכפורים
159	25. ערב יום הכפורים – מנחה
161	26. וידוי וסליחות
170	27. ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד
179	28. הברכה האמצעית
183	29. כל נדרי וערבית
187	30. שחרית
191	31. קריאות התורה וההפטרות
197	32. מוסף
200	33. סדר העבודה
218	34. עשרה הרוגי מלכות
225	35. מנחה
230	36. נעילה
241	לך אכול בשמחה לחמך - שער החתימה
243	37. והוא רחום יכפר עוון
246	38. לך אכול בשמחה לחמך
250	39. הושענא רבה
261	40. תפילת גשם
265	41. בעת נעילת שער

1. פתח לנו שער

ואף על פי שאיני כדאי והגון לכך...

בלב מלא חשש נכנס אני אל הקודש. זה כמה וכמה שנים שמנסה אני להתעמק בתפילות הימים הנוראים, מבקש לבאר לעצמי את הדברים, רוצה לראות את שמעבר למילים. החלטתי שכדאי יהיה לחלוק עם הציבור הרחב את הדברים שראיתי.

הימים הנוראים, בהיותם ימי דין, רחמים וסליחה, מחייבים אותנו בהכנה שהיא מעבר להכנה הנדרשת לקראת שאר החגים. דומני כי אחת הדרכים הטובות ביותר לכך יכולה לבוא במסגרת של עיון בתפילות הימים הנוראים, שהרי התפילה היא עבודה שבלב, ואין כמוה כדי להכין את ליבנו, נפשנו ומאודנו לקראת ימים נשגבים אלו.

סידור התפילה הינו יצירה מפוארת ומיוחדת. עשוי הוא רבדים רבדים לאחר שדורות על גבי דורות נתנו בו את אותותיו; החל מאבותינו, אברהם יצחק ויעקב, שעל פי המסורת הם שתיקנו את עצם רעיון שלוש התפילות ביום, כאשר מאוחר יותר חובר נוסח תפילות אלו בידי אנשי כנסת הגדולה; דרך הפיוטים שחוברו במהלך הדורות ונכנסו במהלכם לסידור התפילה, כמו השינויים, ההוספות וההשמטות שנתהוו במשך השנים; וכלה במנהגי הקהילות השונות באשר לאמירה של קטע זה או אחר. יש כמובן להבחין בין גוף התפילה, בו אין הרבה שינויי מנהגים, וכל קהילות ישראל נוהגות לומר אותו גם אם בשינויי נוסחאות קלים, לבין הפיוטים וההוספות השונות, אשר בהם יש חילוקי מנהגים היוצרים לעיתים הבדלים משמעותיים. לכל זאת יש כמובן להוסיף את המנגינות הרבות המלוות את התפילות, אשר גם ביניהן, כמובן, יש הבדלים רבים בהתאם לעדות השונות והנוסחים השונים.

סידור התפילה הינו אחד מהספרים המרתקים ביותר הקיימים בארון הספרים היהודי. מדובר ביצירה שחוברה במהלך הדורות; שלאמירתה היו שותפים כל העם, ולא רק תלמידי החכמים שעסקו בתורה. יחד עם זאת, הסידור איננו רק ספר תפילה, אלא גם ספר לימוד מרתק, שהמעייין בו יכול לגלות עולמות שלמים ומופלאים של הלכה ואגדה, פשט, דרש וסוד, פרוזה ושירה, והכול בתוך מסגרת של עבודת ה'

וכמיהה לקשר אליו. הלומד את סידור התפילה לעומקו, זוכה לשתים מתנות: הן ללימוד תורה, והן להבנה יתירה של סדר התפילה; וכאשר מבין האדם את הנאמר בתפילה, ממילא תפילתו מתעלה.

ואם אלה הם פני הדברים בסידור התפילה, בולט הדבר שבעתיים באשר למחזורי הימים הנוראים, שהתפילות שבתוכם ייחודיות ועשירות בשפע של פיוטים והוספות. בתפילות אלה, הרחבות מני ים, בולטים ביותר שני הצדדים שהדגשנו באשר לחשיבות לימוד התפילה והבנתה: מצד העושר הלימודי שמצוי בהן עשוי העיון ללמד רבות, הן על התפילה עצמה והן על משמעותם של הימים הנוראים; ואף מנקודת המבט של הבנת התפילה ככלי להעלאתה יש חשיבות בעיון בתפילות ימים אלו, שהרי ימים אלו טובים סביב התפילה, והיא מהווה חלק נכבד מהם. למעשה, ניתן לראות בעיקר משמעותם של הימים הנוראים דרך להתקרב אל ה', שהרי עיקר תכליתם של ימי הדין היא הבאת האדם לחשבון נפש, אשר ממנו יגיע לתיקון דרכיו ולקרבת א-לוהים. התפילות המיוחדות של ימים אלו מעידות כי הן אינן רק אמצעי לצאת זכאים בדין, אלא אולי הן אף מטרת ימי הדין, הגורמים לאדם להתקרב לא-לוהיו. הקרבה בין האדם לבוראו באה בימים אלו באופן מיוחד שלא קיים במהלך השנה, וזו באה לידי ביטוי בעיקר במהלך התפילה. אשר על כן, התפילה היא הנקודה העיקרית של ימים אלו, ובשל כך ככל שאנו מבינים אותה יותר וככל שהיא נעלה יותר, כך מכוונים אנו יותר לעיקר משמעותם של הימים הללו. ראוי להדגיש כי שני הצדדים בנויים זה על גבי זה. הלימוד העמוק ביותר של סדר המחזור מתקיים דרך התפילה, והתפילה העמוקה והמשמעותית ביותר באה דרך הלימוד וההבנה. כאשר אדם ניגש כדי ללמוד ולהבין את התפילה, לא רק כלימוד חיצוני, אלא מתוך תפילה; כשהוא רואה בה את עיקר חוויית הקשר שלו עם ה', ממילא הבנתו אותה עמוקה יותר. הבנת התפילה נובעת למעשה מהקשר שבין המתפלל לתפילה, קשר שניתן להגדירו כאינטימי כמעט, שהרי בזמן התפילה נמצאים רק המתפלל, ה' והתפילה. החוויה האינטימית הזאת יוצרת קשר מיוחד, וקשר זה בונה את ההבנה. מצד שני, נכון הדבר אף באופן הפוך, שהרי כשמתפלל אדם מתוך עיון והבנה של התפילה

לעומקה, מזדהה הוא עימה יותר ומבינה לאשורה, וכך יכול הוא לכוון בה יותר.

בשנים האחרונות זכיתי לעבור בימים הנוראים לפני התיבה כשליח ציבור. מחד גיסא, תפקיד זה דרש ממני להבין את התפילה לאשורה, אך מאידך גיסא פתח בפני שערים רבים להבנתה. חשוב להדגיש כי הניגון בו נאמרת התפילה, המכונה "נוסח התפילה", יש בו, מעבר לעושר המוסיקלי וליופי המרגש, גם פרשנות רבה לתפילה הנאמרת, וכאשר נותנים לכך את הדעת, צוהר של הבנות חדשות יכול להיפתח בפנינו.

התבוננות בסדר התפילה היא מלאכה מורכבת. מעבר להבנת פשטי הדברים, יש להתבונן במבנה הכולל של התפילות, אשר יכול להעיד בפנינו על מטרתה של כל תפילה ועל שאיפתה. כיוון שהשתדלתי לתת על כך את הדעת, עסקתי לא מעט גם במבנה התפילות. אולם, עיסוק זה במבנה הינו בדרך כלל טכני, ואינו נוגע, לפחות בשלביו הראשונים, במהותה של תפילה, ועל כן נראה הוא לעיתים טרחני ומשעמם. אני תקווה כי הקורא יבין את חשיבות העניין, שכן ההתבוננות הכללית בתפילה תסייע לנו מאוחר יותר בהבנת התכנים והמשמעויות שיש בה, תוך הבנת כל קטע וקטע גם מתוך ההקשר הכללי.

לצורך העיון במבנה התפילה ערכתי פעמים רבות את התפילות בפיסקאות חתוכות, בטבלאות ובמבנים גרפיים. אודה על האמת, בשלב ראשון קשה היה לי הדבר, שהרי יש בכך צד של שימת התפילה על שלחן הניתוחים, וניתוחה באיזמל אנליטי קר ונטול רגש. השתכנעתי לעשות זאת בשל הבנת החשיבות שבניתוח זה, מכוחו ניתן לשפוך אור רב על התפילה. לשון אחר; דווקא ההתבוננות שבתחילה נראית כמפשיטה את התפילה מהנשמה שבה, דווקא היא תצליח לרומם את תפילתנו.

מעבר להבנת התפילה עצמה, השתדלתי למצוא בתפילה הסברים וביאורים על משמעות הימים הנוראים, שכן מאמין אני כי בתפילה גנוזים סודות רבים בשל היותה ביטוי לעיקרם של הימים. כתוצאה מכך, ספר זה איננו עוסק רק בתפילות הימים הנוראים, אלא מנסה אף לגלות את עצם אורותיהם של ימים אלו.

הואיל ובתפילות ניתן למצוא את העקרונות החשובים של הימים הנוראים, אך טבעי הוא כי יש עקרונות חשובים החוזרים על עצמם מספר פעמים. מדובר בדרך כלל בעקרונות יסוד מהותיים להבנת ימים אלו, ואשר על כן חוזרים הם ומופיעים שוב ושוב בתפילות השונות, וממילא גם בספר זה. אין לראות בכך חזרה גרידא על דברים שכבר נאמרו, אלא ביטוי לכך שמדובר בעיקרון בסיסי, ועל כן חוזר הוא ומופיע פעם נוספת.

העיקרון שהנחה אותי בהתבוננותי בתפילות הוא שקודם כל עלינו להתבונן בנאמר בתפילה עצמה. התבוננות זו צריכה להיות מלווה בהשוואה לנאמר ולאשר לא נאמר בתפילות אחרות, בין אם מדובר בתפילות אחרות של אותו יום, ובין אם מדובר בתפילות מקבילות בימים אחרים. כמו כן ניסיתי להתבונן לעיתים גם במאמרי חז"ל הקשורים לתפילה זו או אחרת. עיקרון נוסף שהנחה אותי הוא ההבנה שעלי למצוא בתפילה רמזים למשמעותו וייחודו של יום.

חלק חשוב בלימוד התפילה הוא העיון המחקרי הנוגע בהיסטוריה וברבדים השונים של הסידור או המחזור מבחינת השאלה מתי נכתב כל קטע וקטע, על ידי מי, באיזה נוסח בדיוק, ומתי נכנס לסידור התפילה. נמנעתי מלהיכנס לתחום זה שכן רחב הוא מאוד, והתייחסתי למחזור כפי שהוא מופיע לפנינו, מבלי להתעמק בשלבים שהובילו לכך, מתוך הכרה במשמעות של התפילות כפי שאלו מוגשות לנו כיום לאחר דורות של התהוות. יחד עם זאת, הקפדתי להבחין בין גוף התפילה עצמה לבין הפיוטים המעטרים אותה, ובמקרים בודדים כן נגעתי בעיון מחקרי, אך מדובר בנגיעות קלות ובודדות, ולא בעיון מחקרי או אקדמי.

שאלות רבות מתעוררות תוך כדי עיון בתפילות, ועליהן ניסיתי לענות. אך טבעי הדבר כי יש תשובות שנתיישבו בליבי בנקל, ולעומתן יש כאלה שליבי עדיין מעט מגמגם בהן. אף הקורא, יש וימצא בדברי הסבר המניח את הדעת, ויש שלעיתים יפקפק במסקנותיי או שיראה בדברי דרשנות גרידא, או חידוד נאה בלבד. מכל מקום, תקווה בליבי כי יעלו הדברים לרצון.

מאידך גיסא, בחלק מהדברים שכתבתי אין חידושים מפליגים, שכן מתבוננים הם באופן פשוט בנאמר בתפילה. נדמה כי גם בדברים אלו

ימצא הקורא או המתפלל חידוש, שהרי לעיתים אין אנו מבחינים אף בדברים הפשוטים, והצגתם יכולה לעורר את תשומת הלב לאשר נעלם מעינינו, או לפחות לסדר את הדברים שכבר שמנו אליהם לב.

ברור מאלינו כי אין לראות בכתוב בספר זה פרשנות בלעדית ומחייבת. הדברים נכתבים בכדי לנסות להבהיר את הנאמר בתפילה, אך גם בכדי לעורר את המחשבה. אם הצלחתי לשכנע את הקורא בנכונות דברי – מה טוב, אך אם הקורא לא השתכנע, אלא התעוררו בליבו שאלות על הדברים או שמצא בעקבות כך הסברים שונים, או אז שמח אני שבעתיים, שהרי בכך הקורא הצליח להעמיק בעצמו בנאמר בתפילה, ולדלות בכוחות עצמו מאותה באר מופלאה.

בשנים האחרונות רואים אנו יותר ויותר כי בימים הנוראים פוקדים את בתי הכנסת גם אנשים שאינם רגילים בתפילות במשך השנה כולה. אנשים רבים באים לבתי הכנסת, ומנייני תפילות מתקיימים אף במתנ"סים ובשאר מקומות ציבוריים. חלק מהתפילות אף מלוות בהסברים קצרים על חלקי התפילה השונים, ובמקביל יוצאים לאור מחזורים רבים ושונים שמטרתם להגיש בפני המתפלל את התפילה בצורה הנעימה והמובנת ביותר כאחד. יחד עם זאת, עם פתיחת השורות והרחבת מעגל המתפללים, גדל הצורך בהבנת התפילה לעומקה. מטרתו העיקרית של ספר זה היא להצליח לקרב את האנשים – הן את הרגילים בתפילה בכל ימות השנה, והן את הפוקדים את התפילות בעיקר בימים הנוראים – להבנת התפילה, וממילא אף להזדהות גדולה יותר, ולכוונה שלמה יותר.

למרות שעל כל אדם מוטלת החובה להבין את התפילות ולהעמיק בהן בכלל, בתפילות השנה בכלל, ובתפילות הימים הנוראים בפרט, חובה מיוחדת מוטלת על כתפי שליחי הציבור, שצריכים להבין את התפילה הן בשביל עצמם והן בשביל קהלם. מעבר לכך, שליח ציבור טוב הינו שליח ציבור שבאמצעות תפילתו מצליח הקהל לא רק להתרגש ולכוון יותר בתפילתו שלו, אלא גם להבינה יותר. תקוותי היא שהקורא בספר, בין אם הוא מתפלל מן השורה ובין אם הוא בעל תפילה, יצליח בעקבות קריאתו להבין טוב יותר את תפילתו.

את פרקי הספר סידרתי בשישה שערים כפי סדר ימי התפילות. השער הראשון בו פתחתי כולל את הפרקים העוסקים בחודש אלול,

ובשער השני עוסקים הפרקים באופן כללי בימים הנוראים ובענייני התפילה המשותפים לראש השנה וליום הכפורים כאחד. משם עוברים אנו לשער השלישי העוסק בתפילות ראש השנה, ולאחריו לשער הרביעי העוסק בעשרת ימי תשובה. לאחר מכן עוברים אנו להבנת תפילות יום הכפורים בשער החמישי. הפרקים אודות ראש השנה נפתחים בפרק כללי אודות הברכה האמצעית של תפילת העמידה, וממנו עברתי לפרקים לפי סדר התפילות. אף ביום הכפורים פתחתי בפרקים כלליים, כגון דיון סביב הווידוי והברכה האמצעית, ומהם עברתי לתפילות עצמן. השער החותם את הספר כולל מספר פרקים העוסקים במה שלאחר יום הכפורים; הן במוצאי היום הקדוש, והן בתפילות מיוחדות הבאות לאחריו, כגון תפילת הושענא רבה ותפילת גשם.

כאמור, בעוד שבתפילה עצמה לא קיימים הבדלים מהותיים בין עדות ישראל השונות, בפיוטים יש הבדלים גדולים, ואלה מהווים, כידוע, מרכיב חשוב ובולט בתפילות הימים הנוראים. כשעסקתי בתפילה עצמה התייחסתי בדרך כלל לנוסחאות השונות המקובלות בעדות השונות, על השינויים הקלים (אך המהותיים לפעמים) שביניהן. בבואי לעסוק בפיוטים, לעומת זאת, עסקתי בעיקר בפיוטים הנהוגים בקהילות אשכנז. הסיבה לכך קשורה למה שביארנו לפני כן, שהבנה אמיתית של התפילה באה לא רק מתוך עיון ולימוד, אלא אף מתוך תפילה: כאשר מתפללים תפילה מסוימת, מבינים אותה בהבנה שמעבר להבנה הבאה אך ורק מתוך קריאה ולימוד, החיצוניים מעט. ואמנם, הבנתי את התפילה באה לא רק מתוך עיון, אלא מתוך תפילתי עצמה; והואיל ואת התפילה האשכנזית מכיר אני מקרוב, יכול אני לבארה, שכן הבנתי אותה עמוקה יותר מאשר תפילות ופיוטים שאיני רגיל לאמרם.

אוסף כאן הערה קטנה באשר להערות השוליים שבספר. להערות אלו שני תפקידים מרכזיים: ציון מקורותיהם של דברים הנאמרים בגוף הספר, וכן הרחבות והערות צדדיות. המשותף לשני צדדים אלו הוא שמיקומם בחיבור עצמו עלול להכביד על הקורא, ועל כן בחרתי להוסיפם במסגרת הערות השוליים. מעתה, קורא שיבחר להרחיב את

התבוננותו, בין אם ירצה לדעת את מקורות הדברים ובין אם יחפוץ בהערות המרחיבות את הנושא, יוכל לעיין בהערות אלו. במקביל, קוראים רבים אינם אוהבים הערות, הנראות כמכבידות על הקריאה, פוגעות ברצף שלה, ואף לעיתים משוות לחיבור ניחוח מעט כבד. קוראים אלו מוזמנים לדלג על ההערות, או, אם רצונם בכך, לעבור עליהן רק בסיומו של כל פרק. מכל מקום, מובטח להם כי קריאתם את הספר והבנתם אותו לא תיפגע כתוצאה מוויתור על ההערות, אם כי סבור אני כי בהערות אלו יש הוספות נאות היכולות להרחיב את ההבנה והראיה של הנאמר בספר עצמו.

השם שבחרתי לתת לספר, "נבואה שערִיך", נלקח מבקשתנו בתפילת נעילה:

היום יפנה, השמש יבוא ויפנה, נבואה שערִיך.

שם זה, יש בו תקווה ובקשה כי נוכל לבוא בשערי התפילה, שערי שמים, שהם שעריו של בורא עולם.

אסיים בתפילה לא-ל שומע תפילה, שיתקבלו דברי ברצון מלפניו, ויישאו חן בעיני הקורא. ויהי רצון מלפניו שאכן נכוון נכונה בתפילותינו, ותתקבלנה תפילותינו ברצון.

יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך, ה' צורי וגואלי.

אפי ויסמן

2. לדוד, ה' אורי וישעי

את מזמור זה¹, "לדוד, ה' אורי וישעי", נוהגים בקהילות אשכנז לומר מראש חודש אלול ועד הושענא רבה. נהוג לאומרו פעמיים ביום: פעם אחת בתפילת שחרית לאחר תקיעת השופר, ופעם נוספת בערבית או במנחה². אמירתו הראשונה, בראש חודש אלול, יש בה מעין הכרזה אודות הימים הנוראים הממששים ובאים.

ההסבר המקובל למנהג לומר את מזמור זה בימים אלו הוא דרשת חז"ל³ כי "אורי" הוא בראש השנה "וישעי" ביום הכפורים, וכן הביאור של "כי יצפנני בסוכו" כמתייחס לחג הסוכות. נרצה לעיין במזמור, ולנסות להבין זאת מעט יותר:

הביטחון בה' לדוד, ה' אורי וישעי ממי אירא, ה' מעוז חיי ממי אפחד.

בקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי, צרי ואויבי לי, המה כשלו ונפלו.
אם תחנה עלי מחנה לא יירא ליבי, אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח.

הביטחון בבית ה' אחת שאלתי מאת ה', אותה אבקש, שבתי בבית ה' כל ימי חיי, לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו.

כי יצפנני בסוכו ביום רעה, יסתירני בסתר אהלו, בצור ירוממני.
ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי, ואזבחה באהלו זבחי תרועה, אשירה ואזמרה לה'.

בקשת פני ה' שמע ה' קולי אקרא, וחנני וענני.
לך אמר ליבי בקשו פני, את פניך ה' אבקש.
אל תסתר פניך ממני, אל תט באף עבדך,

1 תהילים כז.

2 לפי נוסח אשכנז יש לומר את המזמור בתפילת ערבית, ולנוסח ספרד בתפילת מנחה; אך יש הנוהגים גם בנוסח ספרד לומר בערבית.

3 ויקרא רבה כא.

עזרתי היית, אל תטשני ואל תעזבני אֵלֹהֵי יִשְׂרָאֵל.

כי אבי ואמי עזבוני, וה' יאספני.

הורני ה' דרכך ונחני באורח מישור למען שוררי.

אל תתנני בנפש צרי, כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס.

לֹאֵל האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים.

שיבה לבטחון בה' קווה אל ה', חזק ויאמץ לבך, וקווה אל ה'.

בקשה מה' כנגד האויבים

ניתן לחלק את המזמור לחמישה חלקים. בחלק הראשון מתואר בטחונו של המשורר בה' ללא סייג:

לְדוֹד, ה' אורי וישעי ממי אירא, ה' מעוז חיי ממי אפחד.

בקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי, צרי ואויבי לי, המה כשלו ונפלו.

אם תחנה עלי מחנה לא יירא ליבי, אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח.

כאשר ה' שומר עליו, אין לו כלל ממה לפחד. גם אם חונה עליו מחנה או פורצת מלחמה, תמיד יש לו בטחון בה'.

בחלק השני של המזמור, משהו מאותו ביטחון קצת מתערער:

אחת שאלתי מאת ה', אותה אבקש, שבת בבית ה' כל ימי חיי, לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו.

כי יצפנני בסוכו ביום רעה, יסתירני בסתר אהלו, בצור ירוממני.

ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי, ואזבחה באהלו זבחי תרועה, אשירה ואזמרה לה'.

חלק זה נפתח ברצון עז לשכון בבית ה', ובשאיפה לחזות בנועם ה'. כל זה נובע ככל הנראה מאותו ביטחון שתואר בחלק הקודם, אלא שבית ה' הופך מהר מאוד ממקור של נועם למקלט ביום רעה. שלא כמו בחלק הקודם, שם הביטחון בה' הגן גם בשעת מלחמה, ואפילו בחוץ, כאן נדרש ביתו של ה' הואיל ובחוץ אין די תחושת ביטחון. היכולת לבטוח בה' ללא כל תומך פיסי ומוחשי הינה מדרגה גבוהה,

ובמדרגה זו היה נתון המשורר בחלק הראשון; אולם עתה, לצורך תחושת הביטחון זקוק הוא לדבר מה מוחשי יותר – בית ה'. ועדיין, בתוכו מרגיש המשורר בטוח, ושר ומזמר לה'.

השלב הבא מתאר לנו נפילה נוספת:

שמע ה' קולי אקרא, וחנני וענני.

לך אמר ליבי בקשו פני, את פניך ה' אבקש.

אל תסתר פניך ממני, אל תט באף עבדך, עזרתי היית, אל תטשני ואל תעזבני א־לֹהֵי יִשְׁעֵי.

כי אבי ואמי עזבוני, וה' יאספני.

עד עכשיו עסק המזמור בתחושות של ביטחון ושמחה, ואילו כאן, בתחילת החלק השלישי של המזמור, נדמה כי הכול מתהפך. האווירה היא של תחנונים, של חוסר ידיעת העתיד, ובעיקר של אי בהירות לגבי השאלה האם ה' ימשיך לעזור. בקשת העזרה, שהיא בעיקרה בקשת פני ה', באה ממקום שנדמה כי אינו יציב ובוטח כמקודם, כאשר ברקע עומדת לה חרדת הנטישה.

אולם, בחלק זה יש צד אחד חיובי ומיוחד שיש לשים אליו לב. פעמים רבות ביותר מוזכרים במזמור אויבים וצרות, בכינויים שונים ובצורות הופעה שונות⁴, אך בחלק זה של המזמור (וכן בחלק האחרון – בפסוק החותם את המזמור) אינם מופיעים. כלומר, אמנם יש למשורר תחושה קשה, מרגיש הוא כי ה' איננו איתו, ועל כן צריך הוא לבקש את פניו, אך בקשת פני ה' לא באה מתוך רצון טכני לעזרה ספציפית, אלא מהווה בעצמה יעד.

אלא, שגם ממדרגה זו באה נפילה כפי שיתאר החלק הבא במזמור:

הורני ה' דרכך ונחני באורח מישור למען שוררי.

אל תתנני בנפש צרי, כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס.

לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים.

בחלק זה הבקשה היא לעזרה מפני האויבים, והיא באה מתוך תחושה של חוסר ביטחון. כלומר, בדומה לחלק הקודם באה בקשה מה' בלא ביטחון ברור, אלא שהיתרון שהיה בחלק הקודם נמוג עכשיו, הואיל

4 מרעים, צרי ואויבי, מחנה, מלחמה, יום רעה, אויבי, שוררי, צרי, עדי שקר, חמס.

וזו בקשת עזרה כנגד אויבים.

ואז בסיומו של המזמור – הכול מתוקן. המשורר שב לתקוותו ולבטחונו בה', לא כצורך טכני ספציפי, אלא כתקווה לה' כדרך חיים וכמטרה בפני עצמה.

קווה אל ה', חזק ויאמץ לבך, וקווה אל ה'.

הדבר הבולט ביותר במזמור זה הוא התהליך העצוב של הירידה במידת בטחונו של המשורר בה'. למעשה, מתואר פה תהליך ריאלי של עובד ה' הבוטח בו. גם אם הוא מתחיל בביטחון טוטאלי, עלול הוא בשלב מסוים להרגיש צורך במשהו מוחשי יותר בכדי להמשיך לבטוח. הוא זקוק לבית ה', בתחילה כבית רוחני, אך בהמשך גם כמקור לביטחון. מכאן הדרך לאובדן הביטחון עלולה להיות קצרה, אך לעיתים דווקא אז מתגלה הקשר האמיתי בין האדם לא-לוהיו: בשעה שהאדם בוטח בה' ללא סייג, ונדמה לו כי ה' מגן עליו תמיד, עלול הוא לחשוב כי הוא זקוק לה' רק עבור צרכיו הטכניים. אובדן הביטחון, בין אם הוא בא מתוך תהליך פנימי של האדם ובין אם מתוך חשש ריאלי, עשוי להזכיר לו לדרוש את ה' אף ללא תלות בדבר. דווקא רגעי המשבר עשויים לפתוח בפני האדם צוהר חדש לקשר בינו לבין ה', קשר שאינו קשור למצבו, אלא לקרבה טהורה. אלא, שכשם שקיומן של צרות יכול להזכיר לאדם את קונו, כך הוא עלול להסיטו מאמונתו היוקדת, וכאשר ים הצרות גועש, עלול האדם שלא לבקש את ה' אלא רק את עזרתו (ועדיין עדיף כך מאשר לשכוח או חלילה לבעט).

אלא, שהמזמור מסיים בטוב. אין הוא מתאר אם הסוף היה טוב, אם ניצל המשורר מאויביו, אבל דבר אחד ודאי טוב בסוף: ההכרה כי יש לקוות אל ה'. גם אם לפעמים אותה תקווה היא מלאכה קשה בעצמה ויש להתחזק ולהתאמץ בכדי להשיגה, תמיד שאיפתנו היא לקוות לה'. התקווה עצמה היא שאיפתנו, ולא הסיוע שיבוא או חלילה לא יבוא בעקבותיה. היעד שלנו הוא תמיד "קווה אל ה'".

עתה אולי נוכל מעט להבין מדוע אומרים אנו מזמור זה בתקופה זו. תקופה זו, המתחילה בראש חודש אלול, ומסתיימת בסיום חג הסוכות ושמיני עצרת, היא תקופה של דרישת א-לוהים וקרבנות. ימי הרחמים והסליחות, ימי הדין והשמחה שלאחריהם, כולם מכוונים את האדם לשאוף אל ה'. נדמה כי התפילות המיוחדות של הימים הנוראים,

מטרתם העיקרית היא הקרבה לה', ויתכן כי זהו הדבר הגדול ביותר הקיים בימי אלול ותשרי⁵. הן מתוך תקווה וחשש והן מתוך שמחה, בימים אלו עוסקים אנו רבות בקרבת ה', ואשר על כן נאה לומר בימים אלו מזמור זה, העוסק בקשר עם ה'.

וניתן אולי אף לבאר זאת על פי דרשת חז"ל ש"אורי וישעי" הם בראש השנה וביום הכפורים. שני כינויים אלו מופיעים בחלקו הראשון של המזמור שבו בולט הביטחון בה'. זהו שלב המתאים לראש השנה ויום הכפורים; בימים הנוראים אנו אכן מלווים בתחושה של ביטחון בה' שיצילנו מאויבינו ומהדין הרע. "כי יצפנני בסוכו" – בסוכות - זהו כבר החלק השני של המזמור, בו לצורך הביטחון זקוקים אנו למשהו מוחשי יותר, כפי שבחג הסוכות אנו זקוקים לסוכה שתגן עלינו. בניגוד לימי אלול ולימים הנוראים שבהם המלך היה בשדה ותחושת הביטחון שלנו לא נצרכה לעזר פיסי, כאן את תחושת הביטחון מקבלים אנו מהסוכה. נכנסנו לביתו של ה' ויש בכך גילויי אורה גדולים, ניתן לחזות בנועם ה' בהיכל ה' – בסוכה; אך המחיר הוא הזדקקותנו למגן המוחשי. ועדיין, אלו ימי שמחה. יש לנו שמחה גדולה בה' על שהציל אותנו מן הדין, ועל כן שרים אנו ומזמרים לו. אך אין הדבר נמשך לנצח; לאחר החגים באים ימי החורף האפורים בהם אין אנו מרגישים את הביטחון בה'. נוכחותי חסרה לנו. חובה עלינו לאזור בימים אלו כוחות ואמונה, כך שגם בימי השגרה נדרוש את ה', ואולי אפילו נצליח להגיע לדרגה של דרישת ה' ללא כל תנאי. עם כוחות אלו נמשיך ונצעד במשך כל השנה, אך לקראת סיומה נצטרך להתמודד עם הקושי ועם האויבים, בימי בין המצרים החשוכים, בהם קמים עלינו צרינו. אלא שמתוך אותה חשיכה גדולה של ימי בין המצרים וחודש אב, נגיע בעזרת ה' לאלול הבא, ובו שוב תהיה תקוותנו בה'. קווה אל ה', חזק ויאמץ לבך, וקווה אל ה'.

5 השווה: "מפני מה היו אבותינו עקורים? מפני שהקב"ה מתאווה לתפילתן של צדיקים" (יבמות סד, א). הקרבה לה' איננה רק הפתרון למצב הקשה בו מצויים אנו, אלא להיפך. מטרתו של מצבנו הקשה היא הבאתנו לקרבה לה'.

3. תקיעת השופר

נהגו ישראל לתקוע בשופר בחודש אלול. מנהג אשכנז לתקוע בסופה של תפילת שחרית, ומנהג עדות המזרח לתקוע בזמן אמירת י"ג מידות הרחמים, בשעת אמירת הסליחות¹. מנהג התקיעה בשופר מתואר בפרקי דרבי אליעזר²:

ובראש חדש אלול אמר לו הקב"ה למשה³: "עלה אלי ההרה", והעבירו שופר בכל המחנה, שהרי משה עלה להר שלא יטעו עוד אחר עבודת גילולים, והקב"ה נתעלה אותו היום באותו שופר, שנאמר⁴: "עלה א-לוהים בתרועה", ועל כן התקינו חכמים שיהיו תוקעים בשופר בראש חדש אלול בכל שנה ושנה.

הטור⁵ מביא זאת ומוסיף:

לכן התקינו חז"ל שיהו תוקעין בראש חודש אלול בכל שנה ושנה וכל החודש, כדי להזהיר ישראל שיעשו תשובה, שנאמר⁶: "אם ייתקע שופר בעיר" וכדי לערבב השטן. וכן נוהגים באשכנז לתקוע בכל בוקר וערב אחר התפילה.

את ענייניו של השופר ניתן להבין גם מדברי הרמב"ם בהלכות תשובה⁷:

אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר: עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וזכרו בוראכם. אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והיטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזבו כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה.

ראוי לשים לב כי הרמב"ם מדבר על השופר של ראש השנה, אך ראויים הדברים גם לשופר של חודש אלול.

רואים אנו כי שני עניינים מאפיינים את תקיעת השופר שבחודש אלול: המלכת ה', והתעוררותנו שלנו. על ידי קול השופר ממליכים אנו

- 1 בני עדות המזרח נוהגים לתקוע אף בעשרת ימי תשובה, אך מנהג קהילות אשכנז הוא לתקוע בחודש אלול בלבד.
- 2 פרקי דרבי אליעזר מו.
- 3 שמות כד, יב.
- 4 תהילים מז, ו.
- 5 טור אורח חיים הל' ראש השנה תקפא.
- 6 "אם ייתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו" (עמוס ג, ו).
- 7 היד החזקה לרמב"ם, ספר מדע, הל' תשובה פ"ג ה"ד.

את ה', וקול השופר אף מעורר אותנו לשוב בתשובה. בראש השנה, לעומת זאת, ענייניה של תקיעת השופר המופיעים בתפילות הם המלכת ה' והעלאת זיכרוננו לפניו⁸, כאשר הרמב"ם מוסיף אף בראש השנה את קול השופר המעורר. התעוררותנו לשוב אל ה' והעלאת זיכרוננו לפניו לטובה הן שני צדדים של אותו עניין⁹, שהרי כששבים אנו אל ה' שב אף הוא שב אלינו, בבחינת "שובו אלי ואשובה אליכם"¹⁰; אלא שבחודש אלול עיקר העניין הוא הכנה לקראת ראש השנה, אליו עלינו להגיע מוכנים, כלומר נקיים מעוונות, ועל כן באלול עיקר המשמעות היא קריאה אלינו לשוב אל ה'. בראש השנה, לעומת זאת, אין אנו מזכירים עוונות ולא את הצריך תיקון, ולכן אנו מזכירים רק את צד התחוננים, כראוי ליום הדין.

אולם צד נוסף קיים בתקיעת השופר, והוא המלכת ה'. לכאורה אין צד זה קשור להתעוררותנו לתשובה, אך עיון בפרקי דרבי אליעזר מורה אחרת. תקיעת השופר במחנה נועדה להכריז שמשה עולה ההרה, ולהזכיר לעם שלא יטעו ויעבדו עבודה זרה. כלומר, זהו קול המעורר לתשובה, ונאמר כי ה' נתעלה באותו יום בשופר. הווי אומר, קול השופר המעורר לשוב אל ה' הוא קול השופר הממליך את ה'. ההסבר לכך הוא, כמובן, שמלכותו של ה' בעולם באה לידי ביטוי דרך עם ישראל. כאשר ישראל שבים בתשובה, ממלאים הם את ייעודם בעולם – הקריאה בשם ה' והמלכתו על העולם כולו. מכאן, כבר בתחילת חודש אלול כשתוקעים אנו בשופר ומתעוררים לתשובה, מתחילים אנו את התהליך ששיאו בראש השנה – תהליך המלכת ה' בעולם.

8 עיין ראש השנה לד, ב: "אמר הקב"ה: אמרו לפני בר"ה... מלכויות כדי שתמליכוני עליכם, זיכרונות כדי שיבוא לפני זיכרוניכם לטובה, ובמה? בשופר", וכפי שנבאר בפרק העוסק בתקיעת השופר בראש השנה.

9 עיין רסיסי לילה לר' צדוק הכהן מלובלין אות לה.

10 מלאכי ג, ז.

4. סליחות

החל מראש חודש אלול משכימים בני עדות המזרח לסליחות, כאשר בני קהילות אשכנז מצטרפים אליהם במוצאי שבת שלפני ראש השנה¹, וכמו הראשונים, מסיימים ביום הכפורים. פיוטים רבים נאמרים במהלך הסליחות, וקיים בהם שוני רב בין עדות ישראל השונות, אולם, עיקרן של הסליחות, בכל העדות והמנהגים, סובב סביב אמירת י"ג מידות הרחמים:

אֵל מֶלֶךְ, יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רַחֲמִים, מֵתְנַהֵג בַּחֲסִידוֹת, מוֹחֵל עוֹנוֹת עַמּוֹ, מַעֲבִיר רֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹן, מֵרַבָּה מֵחִילָה לַחֲטָאִים וְסִלְיָה לַפּוֹשְׁעִים, עוֹשֶׂה צְדָקוֹת עִם כָּל בֶּשֶׂר וְרוּחַ, לֹא כִרְעַתָּם תִּגְמוֹל. אֵל, הוֹרִית לָנוּ לִזְמַר שְׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה, זְכוֹר לָנוּ הַיּוֹם בְּרִית שְׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה. כִּהוֹדַעַת לְעַנּוּ מִקֶּדֶם כִּמוֹ שְׂכַתוּב? וַיִּרַד ה' בַּעֲנַן וַיִּתְּצֵב עֵימֹו שָׁם, וַיִּקְרָא בְשֵׁם ה'.

וַיַּעֲבֹר ה' עַל פְּנֵי וַיִּקְרָא:

ה' ה' אֵל רַחוּם וְחַנוּן אֲרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְאֵמֶת נוֹצֵר חֶסֶד לְאַלְפִים נוֹשֵׂא עוֹון וּפְשַׁע וְחַטָּאָה וְנִקְּהָ. וְסִלַּחַת לְעוֹנוֹנֵינוּ וְלַחֲטָאֵתֵינוּ וְנַחֲלַתְנוּ.

שְׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה הַמִּידוֹת עֲצֻמָּן הֵן כְּמוֹבֵן אֱלוֹ הָאֱמוּרוֹת בַּפְּסוּקִים³ "ה' ה'... וְנִקְּהָ", וְעֵלִיָּהֵן מוֹבִטְחִים אֲנוּ⁴:

אמר רב יהודה: ברית כרותה לי"ג מידות שאינן חוזרות ריקם.

המושג "שלוש עשרה מידות" נאמר לגבי שני עניינים שאין ביניהם, לכאורה, כל קשר. האחד הוא שלוש עשרה מידות הרחמים של הקב"ה, והאחר הוא שלוש עשרה המידות שהתורה נדרשת בהן⁵. י"ג

1 וכשחל ראש השנה ביום שני או שלישי, מקדימים קהילות אשכנז את תחילת אמירת הסליחות בשבוע, כך שלפני ראש השנה יאמרו הסליחות לפחות ארבע פעמים.

2 שמות לך.

3 דעות שונות חלוקות כיצד מונים כאן שלוש עשרה מידות ומהי משמעותה של כל אחת מהן, אך לא ניכנס כאן לנושא נשגב זה.

4 ראש השנה יז, ב.

5 "ר' ישמעאל אומר, בשלוש עשרה מידות התורה נדרשת: מקל וחומר, ומגזירה שווה..." (תחילת ספרא. נאמר בכל יום בתפילת שחרית לפני פסוקי דומרה).

מידות הרחמים הן שלוש עשרה דרכים של רחמים בהן ה' נוהג בעולמו ובברואיו, ואילו י"ג המידות בהן התורה נדרשת הן שלושה עשר עקרונות פרשנות הלכתית של האמור בתורה. כאמור, מדובר לכאורה בשני מושגים שונים לחלוטין שאך במקרה זכו לשם דומה, שהרי מה עניין הדרכים השונות בהן דורשים אנו את פסוקי התורה בבואנו ללמוד את ההלכות הגנוזות בכתובים, למניין תכונות הרחמים של הבורא?

ברם, מאמינים אנו שדבר שכזה איננו במקרה, וכי אם שני מושגים הנראים במבט ראשון כשונים נקראים בשם דומה, חובה עלינו להבין את הקשר ביניהם, שהרי שם מבטא מהות, וממילא יש צד משותף במהותם של שני הדברים.

י"ג מידות הרחמים הן למעשה דרכי הופעתו של ה' בעולם: ה' מופיע בעולם בשלושה עשר אופנים שונים של רחמים, ואלה נקראים "מידות הרחמים" של ה'. מצד שני, דברו של ה' בעולם הוא התורה, שיישומה הוא דרך המצוות וההלכה שאנו מקיימים. מכאן שהדרכים השונות בהן דורשים אנו את התורה על מנת ללמוד את פרטי המצוות, הן הן דרכי הופעתה של התורה בעולם. כלומר, שלוש עשרה המידות הן דרכי הופעתו של ה' בעולם⁶, בין אם מדובר על הופעתו כבעל רחמים, ובין אם מדובר על הופעת דבר.

נציין גם כי המספר שלוש עשרה הוא הגימטריה של המילה "אחד" ושל המילה "אהבה". אחדותו של ה' באה לידי ביטוי דווקא על ידי שלוש עשרה מידות הרחמים, המבטאות את הנהגתו המאוחדת בעולמו מתוך רחמיו על ברואיו. אף אם הופעתו בעולם נראית כסותרת חלילה את אחדותו, שהרי היא באה בדרכים שונות, מצד האמת, דווקא בה גנוזה אחדותו⁷. כמו כן, הרחמים הם הביטוי לאהבה⁸, וזוהי דרך הופעתו של ה' בעולם.

6 אף בתורת הקבלה, כשעוסקים בספירות התחתונות המבטאות את הופעתו של ה' בעולם, מכנים אותן "מידות".

7 דברים אלו עמוקים ונסתרים, ואין זה המקום להרחיב בהם, אך נציין שהופעתו של ה' בעולם היא ביטוי לרצונו האחד, וכל הדברים בעולם, כולם מכוונים למטרה אחת של הגדלת שמו.

8 אף בארמית האהבה נקראת רחימו (בדחילו ורחימו, תרגומו: ביראה ואהבה).

עניין נוסף הקשור למספר שלוש עשרה הוא ברית המילה עליה אמרו חז"ל⁹: "אמר ר' ישמעאל: גדולה מילה, שנכרתו עליה שלוש עשרה בריתות". הדברים מבוססים על פרשת ברית המילה שבסוף פרשת לך לך¹⁰, בה מופיעה המילה "ברית" שלוש עשרה פעמים¹¹. ברית זו, הייחודית לעם ישראל והקשורה לבחירתו, נוגעת באהבה של ה' לעמו, ודרכה תתפרסם אחדותו של ה' בעולם. ברית זו היא היסוד להנהגתו של ה' במידות הרחמים, שאף עליהן נכרתה ברית. כלומר, הברית היא יסוד הבחירה באברהם ובזרעו – זרע ישראל, ומתוך שבחר בנו ה' נתן לנו את תורתו, כדי שנזכה ונלמד בה מתוך שלוש עשרה המידות בהן היא נדרשת. אם כן, כאשר מבקשים אנו "זכור לנו היום ברית שלוש עשרה", מבקשים אנו מה' שיזכור, בנוסף על הברית של י"ג מידות הרחמים, שתי בריתות נוספות. את ברית המילה שכרת עימנו וחתם באמצעותה את אות בריתו בבשרנו; ואף את הברית שכרת עימנו בנותנו לנו את תורתו – "ואני זאת בריתי... רוחי אשר עליך, ודברי אשר שמתי בפיך, לא ימוש מפיו... מעתה ועד עולם"¹². בכל העדות פותחות הסליחות באמירת "אשרי" וחצי קדיש, ומסתיימות בקדיש שלם – קדיש תתקבל. בכך דומות הסליחות לכל תפילות היום, אשר בהן תמיד חוזרת המסגרת הפותחת בחצי קדיש ומסיימת בקדיש שלם. חצי קדיש מופיע בתחילת התפילה, ובעצם לפני תפילת העמידה (ובשחרית לפני ברכות קריאת שמע, שהרי יש לסמוך גאולה לתפילה), ואילו הקדיש השלם, הכולל בתוכו את בקשת "תתקבל צלותהון ובעותהון דכל בית ישראל" (תתקבל תפילתם ובקשתם של כל בית ישראל), בא תמיד בסופה של כל תפילה. פתיחתן של הסליחות וסיומן במבנה זה מקנה להן למעשה מעמד כעין זה של תפילה.

9 משנה נדרים פ"ג מי"א.

10 בראשית יז.

11 ברית המילה קשורה אף היא ל"אהבה" ול"אחד", בהיותה חותמו של ה' שבא לידי ביטוי בקשר שבין איש לאשתו. קשר זה, שבסיסו אהבה, ובו הופכים השניים לאחד, מקורו הוא מפי עליון – "איש ואשה, זכו – שכינה ביניהם", וחותר המילה קשור לויסות הקשר, כך שיבוא מתוך קדושה וטהרה.

12 ישעיה נט, כא. אף בברכת המזון מזכירים אנו יחד את ברית המילה ואת התורה: "נודה לך... על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלימדתנו".

יש להדגיש שאין מדובר פה ב"קדיש יתום" (קדיש "יהא שלמא") או בקדיש דרבנן (קדיש "על ישראל"), אותם נוהגים להוסיף פעמים מספר בסופה של כל תפילה או בסיומו של לימוד. חצי קדיש וקדיש שלם מופיעים אך ורק בתפילות הרגילות, ובאופן קבוע וחד משמעי. סדר הסליחות הוא הפעם היחידה שבה מתפללים אנו בתבנית זו שלא בתפילה רגילה. משמעות הדבר היא שכאמור, יש לסדר הסליחות מעמד הדומה לזה של התפילות.

בסליחות של בני אשכנז, לאחר אמירת "אשרי" וחצי קדיש פותחים באמירת "לך ה' הצדקה", ולאחר מכן אומרים את לקט הפסוקים "שומע תפילה". שני נושאים בולטים במהלך פסוקים אלו: כבוד ה' ובקשת המחילה. אלו, כמובן, שני צדדים בולטים ביותר במהלך הימים הנוראים, שהם גם ימי המלכת ה' בעולם, בהם ממליכים אנו אותו עלינו ועל כל העולם, ומבקשים מחילה על חטאינו¹³ כדי שנצא זכאים בדן. האם יש קשר בין שני צדדים אלו?

מטרת עבודתנו את ה' בעולם היא קידוש שמו הגדול, כלומר, המלכתו בעולם. כל מצוה שעושים אנו מגדילה את הופעתו בעולם, כלומר, מאדירה את שמו. כל חטא שלנו גורם כביכול להסתלקותו, ומחלל את שמו. מכאן שחטאינו מהווים את הפגיעה הגדולה ביותר בהמלכת ה', ולמעשה מעכבים אותה. בקשת המחילה היא בעצם בקשה למירוק העוונות, כלומר, בקשה לתיקון העולם כדי להרבות בו את כבוד ה', ולהמליכו בעולם כולו.

דרך נוספת להתבונן על כך היא על סמך הפסוק¹⁴ "כי אם עוונותיכם היו מבדילים ביניכם ובין א-לוהיכם". החטאים גורמים לנו להתרחק מה', ובעצם מהווים מחיצה בינינו לבינו. ממילא, בשל עוונותינו אין אנו יכולים לבוא אל המלך¹⁵. מבקשים אנו מה', אם כן, שימחל לנו עליהם כדי שנוכל לבוא לפניו, ולחזות בכבודו.

13 בראש השנה עצמו אין אנו מבקשים מחילה על החטאים (למעט, אולי, בסדר אמירת התשליך, ובחלק מתחינות "אבינו מלכנו"). ואין אנו מזכירים כלל עוונות.

14 ישעיה נט, ב.

15 הסבר נאה לכך שמעתי מידידי הרב אהרן בק, המבאר את לקט הפסוקים (על פי נוסח פולין) על דרך זו. הפסוקים מתארים את שבחו של ה', ולקראת סופם מתוארת כניסתנו אליו: בתחילה "בעיר א-לוהינו הר קדשו", עד שמגיעים ל"בבית א-לוהים נהלך ברגש". עד כאן כל הפסוקים עסקו בשבח ה' בלבד. כעת מצויים אנו

נבואה שעריך

ואולי זו משמעותה של עבודת הכהן הגדול ביום הכפורים, עבודה שבמהלך כל ימי הרחמים והסליחות שואפים אנו אליה. טהרת ישראל מעוונותיהם היא הבסיס לכניסתו של הכהן הגדול לקודש הקודשים, אל מקום מושבו של המלך.

לאחר הפתיחה אומרים אנו את גוף הסליחות, שכאמור, סובב סביב אמירת י"ג מידות הרחמים, כאשר בין אמירה לאמירה מוסיפים אנו פיוטים, כל עדה והפיוטים הנהוגים אצלה. ראוי להדגיש כי לא הפיוטים הם העיקר, אלא מידות הרחמים, כשם שבתפילות הימים הנוראים גוף התפילה הוא המרכזי והפיוטים הינם בעלי חשיבות משנית, גם אם לעיתים הם שיוצרים את האווירה הייחודית של התפילה. מכל מקום, פיוטי הסליחות עוסקים בשני נושאים מרכזיים: בקשת מחילה על העוונות, ומצבו העגום של עם ישראל בגלות. הקשר בין שני צדדים אלו הוא שמצבו של עם ישראל בא כסיבה לבקשת הרחמים, ואלה באים לידי ביטוי על ידי מחילת עוונותיהם של ישראל. בכך גם מתבטא עיקרון חשוב שמופיע בתפילות הימים הנוראים, על פיו עיקר בקשותינו אינן פרטיות, אלא עוסקות בכלל ישראל ובמקרים רבים בעולם כולו. הדבר מתקשר לעיקר משמעותם של ימים אלו, בהם שואפים אנו ליום בו יכיר העולם כולו במלכות ה', ויידע כי 'ה' א-לוהי ישראל מלך". בכדי להגיע לפסגה זו חייב עם ישראל להיגאל, ולשם כך עליו להיות נקי מעוונות. טהרתנו מעוונותינו מאפשרת לנו כפרטים וכאומה לבוא אל המלך, ומאפשרת לעולם כולו להתקרב להכרה במלכותו, ובכך להגשים את ייעודו.

בהתרגשות רבה; תיארונו את כבודו של ה', והנה עוד מעט קט נכנסים אנו אליו. אבל ברגע זה מתבוננים אנו לפתע בעצמנו, ונמלאים בושה, כיצד נעז להיכנס אליו מטונפים בחטאים? בשלב זה פותחים אנו בתחנונים: "הנשמה לך והגוף פעלך, חוסה על עמלך".